

Buchbesprechungen

Jelle Stegeman: Handbuch Niederländisch, Sprache und Sprachkultur von 1800 bis heute. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2016. 500 Seiten. € 79,95 (für Mitglieder der WBG € 49,95).

Het *Handbuch Niederländisch, Sprache und Sprachkultur von 1800 bis heute* is het vervolgdeel van een in 2014 verschenen boekwerk over het Nederlands dat de periode tot 1800 bestrijkt (zie voor een recensie *nn* 30 (2015), pp. 144–147).

Dit tweede deel bestaat uit vijf hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk heeft een inleidend karakter. Voordat het Oud- en Middelnederlands, die in deel 1 al uitvoerig aan de orde zijn gekomen, nog eens kort (en veel te technisch) de revue passeren, worden object, methode en theoretisch kader van het onderhavige werk toegelicht. De auteur zet uiteen dat hij zich beperkt tot de wording van het Algemeen Nederlands; deze taalvariëteit wordt door hem omschreven als de “sozio- und dialektfreie Sprache” die sprekers van het Nederlands met name gebruiken in contact met mensen die ze niet kennen; voor het theoretisch kader laat Stegeman zich inspireren door het taalveranderingsmodel van

zijn Zürichse leermeester Sonderegger, waarin het gaat om taalinterne en -externe factoren, die zowel constant als toevallig kunnen zijn.

De daaropvolgende drie grote hoofdstukken bieden een chronologisch ingedeeld geschiedverhaal. In het tweede hoofdstuk staat het Nederlands in de Franse tijd en gedurende het Verenigd Koninkrijk centraal, in hoofdstuk drie gaat het om de voortschrijdende standaardisering in Nederland en België gedurende de verdere negentiende eeuw, en in het vierde hoofdstuk wordt het Nederlands sinds het begin van de twintigste eeuw beschreven, met aandacht voor enkele recente taalveranderingen.

Het *Handbuch Niederländisch* wordt afgerond met een slotbeschouwing, waarin wordt ingegaan op de ontwikkeling van een bovenregionale en eerder elitaire taalvariëteit naar een algemeen Nederlands dat door brede kringen van de bevolking wordt beheerst. De auteur wijst op de opkomst van regionale en informele varianten en op het Engels dat domein veroverd, maar is gezien de positieve attitude van de 24 miljoen sprekers tegenover hun taal niet bezorgd over de toekomst van het Nederlands, dat hij beschouwt als een sterke ‘monozentrische Sprache mit regionalen Ausprägungen’ (p. 460).

De titel, die een naar volledigheid strevend overzicht doet verwachten, dat voor niet-ingewijden het uitgangspunt kan zijn voor verdere studie, is enigszins misleidend. Eerder kunnen we spreken van een uit de kluiten gewassen monografie over de genese van de Nederlandse standaardtaal, maar dan in de stijl van een studieboek, met paragrafen met een decimale nummering tot vijf niveaus, bv. ‘4.3.2.3.4. *Ästhe-*

tische Texte'. De brede stroom van het Nederlands als geheel met al zijn dialecten, regiolecten, sociolecten, modetalen en andere groepstalige variëteiten komt slechts zijdelings ter sprake. Dat onderwerp zou volgens de auteur stof zijn voor een ander, meer sociolinguïstisch geaard handboek. Ook de interactie met talen in en om het Nederlands (als het Fries) blijft vrijwel buiten beschouwing. Dat geldt ook voor de facettenrijke leen- en uitleenwoordbetrekkingen die het Nederlands in de loop der tijd met verschillende talen heeft onderhouden, en die vreemd genoeg door Stegeman als taalimmanente ontwikkeling worden afgedaan (p. 463), en dat terwijl ze teruggaan op internationale culturele contacten.

De geïsoleerde beschouwingswijze verleent het werk een specialistisch karakter. Omdat er ook nauwelijks vergelijkingen worden getrokken met andere Europese standaardtalen als het Duits, is er sprake van een zekere steriliteit, waarbij de vraag opkomt of de geïntendeerde Duitstalige lezer zonder enige kennis van het Nederlands en tegelijk met een specifieke belangstelling voor dit onderwerp wel bestaat. Gevorderde vakstudenten en onderzoekers, die in de regel de taal in kwestie beheersen, kunnen bestaande Nederlandstalige literatuur raadplegen, bv. Nicoline van der Sijs' ongeëvenaarde standaardwerk *Taal als mensenwerk, Het ontstaan van het ABN* (2004).

In weerwil van de inhoudelijke beperking en de grote hoeveelheid verhaalde feiten blijven twee centrale vragen open. Om te beginnen de vraag vanaf wanneer er precies sprake is van een uniform en algemeen Nederlands. De datering van het ontstaan blijft onduidelijk omdat in de loop van het betoog, dat de vorm van een geleidelijk voortgangsverhaal heeft, verschillende momenten worden genoemd: "So bildet sich das Neuniederländische im ersten Viertel des 17. Jh. zu einer überregionalen kultivierten Schriftsprache heraus" staat op p. 34. Op de bladzijde ervoor wordt gezegd dat talrijke geleerden en schrijvers "sich bereits im 16. und 17. Jh. um eine Vereinheitlichung des Niederländischen bemühten", enkele pagina's verder komt het Nederlands "im 18. Jh. (...) in allen Sprachdomänen zur Anwendung" (p. 38). Zo wordt telkens bij andere tijdstippen een bereikte gevorderde toestand gesuggereerd, waardoor het beeld uiteindelijk vervaagt.

Een andere grote vraag die inconsistent wordt beantwoord, is die naar de oorzaken van de verbreiding van het Algemeen Nederlands. Terecht wijst Stegeman op externe factoren als de grote invloed van het onderwijs en op de vanaf de negentiende eeuw opkomende massamedia en communicatietechniek, in combinatie met toenemende mobiliteit en democratisering. In de inleiding distantieert hij zich dan ook van de ouderwetse term *ABN* (Algemeen Beschaafd Nederlands): "Linguistisch lässt sich (...) nicht begründen, dass eine Sprachvarietät 'zivilisiert' wäre. Falls man mit *ABN* die Sprache der *beschaafden* ('zivilisierten Menschen') meinte, so stellt sich die Frage, wie eine solche Kategorie von Sprechern zu definieren ist und von wem". (p. 25). In het verdere verloop maakt Stegeman aan de andere kant echter telkens weer met bewondering gewag van 'vornehme Bürger', 'gebildete Bürger', 'die Gebildeten', 'Intellektuelle', 'die gut situierten Bürger', die hij beschouwt als de motor achter de opkomst van het 'gepflegte Niederländisch'. In de titel van het boek komt deze ouderwets-elitaire visie tot uitdrukking in het woord *Sprachkultur*.

Daarom ook wordt door hem grote betekenis toegekend aan de taalopvoedende werking van de Nederlandse literatuur. Van de dikke pil wordt bijna een derde gedeelte in beslag genomen door een tweetalige bloemlezing van 'Textbeispiele'. Gedeeltelijk zijn dat persberichten over historische gebeurtenissen, maar voor een groot deel stammen de fragmenten van canonieke auteurs als Rhijnvis Feith, Nicolaas Beets,

Multatuli, Guido Gezelle, Paul van Ostaïjen, Johan Huizinga en Lucebert (behalve mannelijke auteurs ook Marga Minco en Anne Frank). Deze ‘ästhetische Texte’, zoals Stegeman ze noemt, worden gepresenteerd vanwege hun veronderstelde brede taalinnovatieve werking. Maar het is maar de vraag of dat zo is. Hebben literaire geraffineerdheden als de neologismen van de Beweging van Tachtig de Nederlandse taal blijvend vernieuwd? De bewering “dass Leser der unterschiedlichsten sozialen Klassen Kenntnisse von den Sprachexperimenten der Achtziger nahmen”, waardoor deze “eine nachhaltige Wirkung auf die Entfaltung des AN” konden uitoefenen (pp. 233–234), is empirisch gezien op z’n zachtst gezegd gewaagd. Op zichzelf is het een goed idee enkele illustratieve tekstfragmenten op te nemen, maar het materiaal is te omvangrijk en te eenzijdig literair, en de teksten worden – enkele ‘experimentele’, maar daardoor ook weer esoterische en lastig uit te leggen uitzonderingen daargelaten – te weinig op analytische wijze in verband gebracht met het eigenlijke betoog.

Er gaat uit de aard der zaak veel aandacht uit naar spellingregelingen, grammaticale beschrijvingen en wettelijke regelingen; deze normatieve bepalingen en voorschriften laten zich in hun concreetheid ook goed beschrijven. Ook wordt regelmatig in aparte subparagrafen de nationaal-staatkundige geschiedenis samenvattend gepresenteerd. Maar de gecompliceerde en bonte taalwerkelijkheid zelf blijft, ondanks de voorbeeldteksten, buiten beeld. Dat is ook te merken aan de inhoudsopgave van het werk, waarin linguïstische categorieën nauwelijks een rol spelen. De enige uitzondering in het laatste hoofdstuk is paragraaf 4.5, gewijd aan recente vernieuwingen in het Nederlands, met enige aandacht voor klanken en uitspraak (3 p.), veel voor syntaxis (maar liefst 14 p., te technisch) en te weinig voor woordenschat (4½ p.), die in het boek als geheel onderbelicht blijft.

Ook op detailniveau is de lectuur geen onverdeeld genoegen. De stijl is allesbehalve soepel. Informatieve en levendige passages (met name over de negentiende eeuw) worden afgewisseld door omslachtige openingen, onhandige vooruitwijzingen, te lange citaten en haastig-onbegrijpelijke vertalingen als ‘Rhetoriker’ voor ‘rederijkers’ (p. 71). De kwaliteit van de (wat willekeurig aandoende) illustraties laat nogal eens te wensen over. Over een in de vakliteratuur omstreden kwestie als de overschatte betekenis van de Statenbijbel wordt met geen woord gerept.

De uiteindelijke indruk is dat dit werk als geheel is geschreven vanuit een defensieve positie: de auteur wil 500 bladzijden lang voor een Duitstalig lekenpubliek een succesverhaal uitmeten: dat het Nederlands toch maar een sterke, uniforme en goed gecodificeerde cultuurtaal is geworden. Was dat nu echt nodig? Ik had liever dat sociolinguïstische handboek gelezen.

Oldenburg

Hans Beelen